

УДК 159.9.07:316.362.31

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ НЕПОВНИХ СІМЕЙ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Пастощук Г.Д., аспірант
кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

У статті виділено основні причини появи неповних сімей, проаналізовано особливості функціонування та виховні можливості неповної сім'ї, окреслено напрями психологічної допомоги членам неповних сімей.

Ключові слова: неповна сім'я, життєдіяльність неповних сімей, виховання та соціалізація, психологічна допомога.

В статье выделены основные причины появления неполных семей, проанализированы особенности функционирования и воспитательные возможности неполной семьи, намечены направления психологической помощи членам неполных семей.

Ключевые слова: неполная семья, жизнедеятельность неполных семей, воспитание и социализация, психологическая помощь.

Pastoshchuk G.D. LIFE-FAMILY FAMILY AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

The article highlights the main causes of the occurrence of single-parent families, analyzes the peculiarities of functioning and educational opportunities of an incomplete family, outlines directions of psychological assistance to single-parent families.

Key words: single-parent family, livelihoods of single-parent families, education and socialization, psychological help.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як свідчить практика, однією з актуальних проблем сучасного суспільства є життєдіяльність неповних сімей. Адже такі сім'ї зустрічаються з низкою специфічних труднощів економічного, соціального та психолого-педагогічного характеру. Значна частина сімей має низьке матеріальне становище, погані житлові умови, не в змозі забезпечити дитину всім необхідним для її повноцінного розвитку. У неповних сім'ях складається особлива система відносин, формуються не завжди адекватні зразки поведінки. Адже сім'я як важливий інструмент формування свідомості та світогляду дитини істотно впливає на її подальше життя, тому виховання дитини в неповній сім'ї вельми проблематичне і має низку особливостей.

Отже потрібно визнати, що неповна сім'я постає гострою проблемою сучасного суспільства, а особливо в умовах напруженої політичної та соціально-економічної ситуації у нашій державі, тим самим ставлячи соціальне замовлення на психологічний супровід та роботу із зазначеною кризовою категорією сімей.

Мета статті – виявити особливості функціонування та виховних можливостей неповної сім'ї, визначити типи, причини утворення неповних сімей та окреслити напрями психологічної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематику сім'ї, зокрема і неповних сімей, досліджує низка науковців. О.Бондарчук, Г. Венгер, А. Гоголева, М. Докторович, В. Дружинін, О. Максимович, В. Постовий, К. Суятинова, І. Трубавіна розглядають неповну сім'ю як особливий світ, де існують своєрідні особливості формування індивіда. Досліджують специфіку виховання та підтримки дітей у середовищі неповної сім'ї Т. Гушчина, Т. Зубкова, Т. Комар, З. Матейчек, І. Трубавіна, В. Целуйко, А. Шульга, І. Юрченко та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає О. Бондарчук [1], неповною називається така сім'я, яка складається з одного з батьків з одним або декількома неповнолітніми дітьми. Неповна сім'я – це мала група із частково неповними зв'язками, де немає традиційної системи відносин мати-батько-дитина [6]. Збігаються думки Т. Гушчиної та Т. Зубкової [4; 7], які вважають, що неповна сім'я є малою соціальною групою, до складу якої входять один із батьків і його діти (дитина), що утворилася в результаті розлучення, смерті чоловіка або жінки, народження або всиновлення дитини поза шлюбом, у якій за виховання та соціалізацію несе відповідальність, як правило, один із батьків.

Неповна сім'я постає однією з поширених моделей в Україні. Якщо декілька років тому неповні сім'ї виникали як наслідок

смерті одного із батьків, то на сучасному етапі вони переважно утворюються з таких причин, як позашлюбна народжуваність та розірвання шлюбу. Дослідниками [4; 6; 15] прийнято виділяти декілька джерел появи неповних сімей. Найбільше з них пов'язане з розпадом сім'ї внаслідок розлучення чоловіка й жінки. Накопичена інформація свідчить про те, що найпоширенішими причинами розлучень є алкоголізм, несхожість характерів, зрада або бажання створити іншу сім'ю. Звертає на себе увагу той факт, що здебільшого ініціатором розлучення виступає жінка. Що стосується ранніх шлюбів, то вони виявляються менш життєстійкими, ніж звичайні. Цей процес, безсумнівно, стимулюється соціальною й психологічною незрілістю чоловіка й жінки, їх безвідповідальним, легковажним відношенням до сім'ї, а також збільшенням числа вимушених шлюбів – внаслідок вагітності й народження дитини.

Збігаються думки В. Дружиніна та В. Целуйко [6; 14] у тому, що процес зростання неповних сімей безпосередньо пов'язаний зі сферою шлюбно-сімейних стосунків:

- зміна моральних норм у сфері взаємин статей;
- поширення дошлюбних зв'язків;
- зміна традиційних ролей (сімейних) чоловіка і жінки;
- втрата сім'єю своєї виробничої функції;
- невідповідність молоді до шлюбу;
- завищені вимоги до шлюбного партнера;
- алкоголізм і наркоманія.

Окремою проблемою для сімейно-шлюбних стосунків є трудова міграція [6]. Це вимушене явище сприяє появі так званих функціонально неповних сімей, члени яких тривалий час із різних причин проживають на відстані один від одного. Офіційно вона вважається повною, а насправді члени родини не отримують належного емоційного спілкування один з одним. Між подружжям виникають розлади та перепади настрою, закомплексованість, домінування залежності у поведінці, імпульсивність, що нерідко проявляється у неналежній поведінці та конфліктах. Найвагомішою є проблема дефіциту реального спілкування подружжя. І внаслідок чого, крім функціонально неповних, ці сім'ї стають неповними офіційно, бо значна частка з них розлучається [2].

Дослідниця дистантних сімей І. Трубавіна [11] стверджує, що за наявності у шлюбі двох батьків, професійні або інші причини залишають їм мало часу для сім'ї. Спілкування з дітьми, зазвичай, відбувається лише у вихідні дні, та й у ці дні обмежує-

ся кількома годинами. Навіть більше, деякі батьки взагалі забувають про свої виховні функції. Піклуючись про економічне благополуччя своїх дітей, батько / мати досить рідко знаходяться в сім'ї, а отже дитина росте або тільки з матір'ю, або тільки з батьком. У таких дітей виявляються симптоми дериивації (нестачі батьківської турботи).

Погоджуємося з думкою Т. Комар [8], яка вказує, що у дистантних сім'ях нерідко виникають такі відхилення у розвитку особистості та поведінці, як: інфантилізм, аморальність, брехливість, агресивність, відхилення від норм статевої поведінки, схильність до суїцидів тощо. Тому запобігання відхиленням у поведінці та гармонізація розвитку дитини з дистантної сім'ї повинні ґрунтуватися на знанні причин їх виникнення, своєчасній психологічній діагностиці, застосуванні сучасних технологій корекції відхилень у поведінці та активізації особистісного потенціалу дитини.

Протягом останніх років в Україні наша увага привернута до напруженої військової ситуації на Сході, внаслідок якої велика кількість молодих сімей втрачає свого батька-годувальника. Звідси видно, що бойові дії на території України теж є причиною збільшення кількості неповних сімей.

Зважаючи на сказане вище, серед основних причин виникнення неповних сімей у наш час можна виділити такі:

- розпад сім'ї внаслідок розлучення подружжя;
- смерть одного із подружжя;
- народження дитини поза шлюбом;
- виїзд на заробітки одного з членів сім'ї (дистантні сім'ї);
- загибель батька під час бойових дій.

Серед проблем неповних сімей особливо гостро стоїть проблема їх функціонування як інституту виховання й соціалізації дітей [6; 14]. Специфічний спосіб життя сім'ї з одним із батьків відчутно відбивається на виховному процесі. Діти, що виховуються в сім'ях з одним із батьків, позбавлені моделі взаємин чоловіка й жінки в родині. Це своєю чергою негативно впливає на їхню соціалізацію в цілому й на підготовленість до майбутнього сімейного життя зокрема. Психологи та педагоги оцінюють показник ідентифікації дітей зі своїми батьками одним з основних критеріїв ефективності сімейного виховання [4; 8; 13]. Водночас дитина виражає прийняття моральних й ідеологічних норм своїх батьків. Здійснення цієї складової частини виховного процесу в неповній сім'ї деформується у зв'язку з відсутністю одного із батьків. У неповних батьківських сім'ях до перерахованих вище проблем додається відсутність материн-

ської ласки, без якого виховання дітей теж не може бути повноцінним [15].

Соціалізація дитини починається з народження. На всіх етапах життя людини сім'я є найважливішим компонентом мікросередовища. У житті дитини протягом перших років домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Перевага сім'ї як виховного колективу полягає в тому, що дитина має можливість постійно спостерігати поведінку батька й матері в неофіційних сімейних стосунках; спілкуватися з людьми різного віку, статі, життєвого досвіду; просто й природно залучатися до реального життя. У сім'ї складаються емоційно насичені взаємини між батьками й дітьми, які мають особистісний характер, набувається необхідний соціальний досвід [12].

Дослідники [3;10] виділяють наступні різновиди неповних сімей:

- залежно від наявності батька (матері) та від того, хто з батьків займається вихованням дитини, розрізняють материнські та батьківські неповні сім'ї;

- за кількістю поколінь у сім'ї вирізняють неповну просту – мати (батько) з дитиною чи декількома дітьми та неповну розширену сім'ю – мати (батько) з однією чи декількома дітьми та іншими родичами (становлять абсолютну більшість серед неповних сімей);

- за способом утворення виділяють позашлюбну (сім'я матері-одиначки), осиротілу неповну (утворюється в результаті смерті одного з батьків або окремого їх проживання) та неповну розведену.

Осиротіла неповна сім'я утворюється в результаті смерті одного з батьків. Незважаючи на те, що втрата близької людини це страшний удар для сім'ї, родинні зв'язки в таких сім'ях не руйнуються: зберігаються взаємини з усіма родичами по лінії загиблого (померлого) чоловіка, які продовжують залишатися членами сім'ї. Під час надання психологічної допомоги членам зазначеного різновиду неповної сім'ї консультант повинен спрямовувати зусилля на підтримку вдівця / вдови, допомогти їм у реорганізації свого життя, керуючись його життєвими цінностями, зорієнтувати увагу та зусилля на підтримку дитини.

Особливої уваги потребують питання про підтримку осиротілих сімей внаслідок ведення бойових дій на Сході України. Такі сім'ї завжди будуть переживати гостру травму від втрати свого члена. Адже усі члени неповної сім'ї різко стикаються із низкою таких травмуючих чинників, як-то: загибель батька-годувальника, перехід із категорії повної у категорію неповної сім'ї, руйнація життєвих планів і мрій дружини та

дітей. Ми вважаємо, що тут потрібно використовувати не тільки загальну схему роботи із втратами, але й піднімати питання на державному рівні, розробляти та впроваджувати програми щодо соціально-психологічної роботи та підтримки таких сімей, щоб їхні члени не залишалися наодинці зі своїм болем та розпачем.

Варто зазначити, що у неповній сім'ї, яка виникла через розлучення (батьки з якоїсь причини не захотіли або не змогли жити разом), кожен з батьків продовжує бути юридично відповідальним за виховання дітей. Розлучення батьків досить часто спричиняє психологічну травму у дітей, обумовлює появу почуття неповноцінності, страху, сорому. Тому природними бажаннями, особливо маленьких дітей, є надія на возз'єднання, відновлення шлюбних стосунків між батьком і матір'ю.

Згідно з результатами досліджень В. Постового і О. Максимовича [9], у розлучених сім'ях ставлення до батька більш негативне, ніж позитивне, тоді як до матері – чуйне, турботливе, дбайливе. Через розлучення батьків діти почувають себе незахищеними і морально безсилями, що спричиняє у них розвиток комплексу неповноцінності, часто є причиною педагогічної занедбаності, важковиховуваності.

Як зазначає К. Суятинова [12], розлучення для багатьох жінок є сильним потрясінням у житті. У стані горя і сорому мама нерідко у всіх негараздах звинувачує батька, виховує у дітей почуття ненависті й зла до нього, яке може обернутися потім не тільки проти її колишнього чоловіка, але і проти неї й інших дорослих. Ще складнішим є процес проходження соціалізації дітей у тих сім'ях, у яких мати активно хоче «влаштувати» своє особисте життя. У сім'ї часто з'являються нові вітчими. Деякі з них, оселяючись у квартирі, хочуть перебудувати на свій лад їх сімейний побут, вимагаючи від дитини певного ставлення до себе, а потім їх залишають. На їх місце можуть прийти інші, і все починається спочатку. Дитина стає замкнутою, вона відчуває себе нікому не потрібною. Через це у дитини часто погіршуються стосунки з мамою.

Робота психолога з батьками з розлучених сімей характеризується певними особливостями. Насамперед акцентується увага на тому, що необхідною умовою виховання дітей із розлучених сімей є компенсаційна діяльність дорослих, що доповнює дитині недостатню батьківську (материнську) увагу, завдяки якій виробляються необхідні навички взаємин з іншими людьми, проявляються теплі та щирі емоційні стосунки, які сприяють задоволенню

життєво важливих потреб. Варто підкреслити важливість збереження хороших стосунків з тим, хто залишився поза сім'єю, що цінністю спільно прожитих років з партнером є наявність спільних дітей. Задача психолога у цьому разі – дати розуміння того, що не потрібно залучати дітей у протиріччя між дорослими (якого б характеру вони не були), маніпулювати один одним через дитину, чи зганяти свою злість на дітях. Адже це провокує виникнення цілої низки невтішних наслідків для дітей та сім'ї, а надалі – страх перед створенням нової сім'ї.

Щодо позашлюбної сім'ї, де мати сама виховує дитину, то вона теж має свої особливості. По-перше, це стосується обставин, через які жінка приймає рішення народити дитину без вступу в шлюб. Це може бути бажання скрасити самотність, прагнення задовольнити потребу в материнстві або залишити дитину як нагадування про чоловіка, якого вона пристрасно любила та інше. [10].

Іноді можна спостерігати усиновлену сім'ю. Це скоріше виняток із правил, але існує певний відсоток добре освічених, професійно успішних жінок 30–40 років, які бажають пізнати всю радість материнства шляхом усиновлення (можливо використовуючи єдиний спосіб стати матір'ю).

На сьогодні «Матері-одиначки» вже не зазнають зневаги та осуду, як це було колись, бо такий стиль життя нині є вже соціально прийнятним. Водночас жінка із такої сім'ї стикається з низкою питань, які виникають під час працевлаштування, тому змушена виконувати таку роботу, яка дозволяла б їй поєднувати такі сімейні функції, як виховання дитини і матеріальне забезпечення сім'ї. Як наслідок цього – навіть найтрудолюбивіша жінка з неповної сім'ї через надмірну зайнятість і трудову перевантаженість не має достатньо часу для виховання своєї дитини, тому діти можуть залишатися без належного догляду.

Загалом, аналізуючи життєдіяльність неповних сімей щодо виконання ними основних функцій, можна визначити цілу низку певних особливостей. Наприклад, ми поділяємо думку А. Шульги [13] з приводу того, що, маючи свої специфічні особливості у структурі неповної сім'ї, де тільки один із батьків відповідає за життя та виховання дітей, неповна сім'я відрізняється умовами життєдіяльності, виховання та соціалізації дітей. А це зумовлює зміну у реалізації та співвідношенні тих чи інших функцій, які притаманні конкретній сім'ї. Економічна або матеріальна функція у таких сім'ях, як правило, не виконується належним чином (саме через житлові труднощі, безробіття

та дискримінацію жінки на ринку праці), однак з часом рівень виконання цієї функції може підвищуватися залежно від стабільності заробітків та категорії неповної сім'ї. Наступна функція сім'ї – господарсько-економічна. Дана функція передбачає спільне ведення господарства, планування і використання сімейного бюджету, розподіл домашніх обов'язків, спільний догляд за старими батьками тощо. На реалізацію господарсько-економічної функції сім'ї сильно впливають доходи подружжя і одержувані від держави соціальні гарантії. Зниження рівня реальних доходів, нерівномірний розподіл доходів між верствами населення, зростання безробіття і, як наслідок, напружена обстановка в сім'ї призводять до порушень даної функції.

Як зазначає з цього приводу М. Докторович [5], поєднання професійної кар'єри та ролі матері або батька у неповних сім'ях є непростю проблемою. Наукові дослідження свідчать, що більше 20% із них не отримують допомоги по догляду і вихованню дітей.

Ми акцентуємо увагу на тому, що навіть одержання державної соціальної допомоги (одиноким батькам) чи аліментів (у розлучених сім'ях) суттєво не вирішує питання про матеріальне забезпечення, оскільки їх розмір не завжди пропорційний витратам на утримання дитини, забезпечення всебічного розвитку, змістовного відпочинку чи лікування (за необхідності). Загалом дуже важко одинокій матері чи батькові самостійно матеріально забезпечити себе та дитину, виконуючи одночасно такі функції, як підтримка санітарних умов, приготування їжі, вирішення побутових питань, догляд за дитиною і навіть забезпечення житлом (орендованим, чи власним). І, як наслідок, одинокі мати чи батько, аби мати змогу поєднувати батьківські обов'язки та матеріальне забезпечення, можуть займатися надомною працею, працювати вночі, за сумісництвом, або змушені іти на більш високооплачувану роботу, поступаючись власним професійним інтересом та розвитком.

Виконання демографічної функції погіршується, знижується реалізація репродуктивної та сексуально-еротичної функцій, тим самим і ймовірність мати братика чи сестричку у дитини, для дорослого ж – ще хоча б раз відчутти радість материнства, або батьківства. Також часто діти із таких сімей можуть бути свідками стосунків матері з багатьма іншими чоловіками, чи батька з іншими жінками (якщо вони ведуть аморальний спосіб життя), або й навпаки, коли дорослі відкидають будь-якого роду спілкування із протилежною статтю через

свої попередні невдачі. І те й інше не сприяє правильному, позитивному формуванню у дітей розуміння та сприйняття характеру відносин між чоловіком та жінкою, що надалі негативно впливає як на поведінку підростаючої дитини-підлітка (яка уже може розуміти та аналізувати те, що раніше бачила та переживала), так і на особисте сімейне життя.

У неповних сім'ях зменшується можливість організації спільного змістовного дозвілля і відпочинку дітей та батьків, що спричиняє порушення виконання рекреаційної функції. Така сім'я може страждати через деяке емоційне відчуження між її членами, оскільки спільно пережиті емоції на відпочинку не тільки зближують, але й по-новому розкривають батьків перед дітьми, і навпаки. Також досить часто матеріальна скрута унеможлиблює відвідування цікавих заходів, закладів відпочинку, визначних місць чи організації подорожей. Така ситуація може бути підґрунтям для формування у дитини почуття заздрощів, неповноцінності, боязні та іншого.

Неналежне виконання виховної функції спричиняє порушення процесу соціалізації особистості дитини, виникає дефіцит виховання через руйнування повноцінного суб'єкта виховання (мати+батько), виникає потреба допомоги інших близьких родичів у вихованні дітей.

Відсутність одного із батьків в сім'ї може стати причиною неповноцінного, невдалого виховання дітей. У материнських неповних сім'ях хлопчики не бачать моделі чоловічого поведіння в родині, що сприяє формуванню в процесі їхньої соціалізації неадекватного уявлення про рольові функції чоловіка, батька. Поведіння незаміжньої матері в родині багато в чому обумовлено відсутністю батька. Це впливає й на соціалізацію дівчаток, які виховуються в материнських неповних сім'ях, спотворює їхні уявлення про рольові функції жінки, дружини, матері. Майбутні чоловіки, котрі виховуються без батька, нерідко засвоюють жіночий тип поведінки або ж у них формується викривлене уявлення про чоловічу поведінку як агресивну, різку, жорстоку. А у майбутніх дружин, які виростили без батька, гірше формуються уявлення про ідеал майбутнього чоловіка, в сімейному житті їм значно важче адекватно розуміти чоловіка і синів.

Недостатньо виконуються комунікативна та емоційна функції сім'ї: порушуються потреби членів неповної сім'ї у спілкуванні та взаєморозумінні, порушується емоційний зв'язок. Здебільшого через трудову зайнятість дорослого досить часто у неповній

сім'ї спілкування зводиться лише до побутових питань, без глибокого душевного контакту. Внаслідок чого у дитини можливе формування невпевненості в собі, замкненість, агресивність, ворожість. А дорослий своєю чергою залишається наодинці зі своїми думками та питаннями, що також веде до особистісної деформації особистості та емоційних розладів.

Крім того порушується регулятивна функція сім'ї або функція первинного соціального контролю. У неповних сім'ях обмежені можливості контролю за тим, як дитина проводить свій вільний час, погіршується можливість формування і підтримки моральних та правових норм, формування відповідальності у міжособистісних, внутрішньосімейних, суспільних відносинах та поведінці. Враховуючи те, що дитина багато часу проводить без батьків, є певний ризик засвоєння дитиною соціально-несхвальних форм поведінки, що надалі негативно позначається на формуванні соціальної структури особистості. Починаючи з того, що дитина не завжди в змозі правильно організувати свій розпорядок дня – вчасно поїсти, вирішити питання гігієни, відповідно до погодних умов одягнутися, закінчуючи тим, що діти можуть перебувати у несприятливому соціальному середовищі, наприклад, коли мати чи батько мають алкогольну чи будь-яку іншу залежність.

Досліджуючи адиктивну поведінку, А. Голева [3] разом із псевдоблагополучними, аморальними, проблемними та криміногенними відносить до неблагополучних, соціально-дезадаптованих, дисфункціональних сімей і неповні сім'ї. Оскільки неповна сім'я відрізняється дефектами в структурі, одним із негативних чинників такої сім'ї є емоційний дискомфорт, який відчуває дитина в такій сім'ї. Він характеризується комплексом психологічних реакцій і переживань – ущербності, заздрощів, емоційного голоду та іншого. Така ситуація викликає у дітей підвищений інтерес до своїх переживань із зневагою до переживань дорослих, недоброзичливе, а інколи й агресивне ставлення до батька чи матері, які покинули родину.

Ми вважаємо, що тенденція до зростання кількості неповних сімей не тільки негативно відбивається безпосередньо на дітях, які виховуються у таких сім'ях, де не завжди кожен з батьків робить свій внесок у формування та становлення особистості, а й на суспільство в цілому, оскільки регресивні трансформації дещо знецінюють шлюб та сім'ю, як найважливіший інститут виховання підростаючого покоління.

Зважаючи на те, що неповна сім'я часто страждає через викривлення своїх функцій

або взагалі неспроможна належним чином виконувати їх, що неодмінно позначається на соціалізації дитини з такої сім'ї, на допомогу повинні прийти інші інститути соціалізації і насамперед психологічні служби з підтримки сім'ї, соціальні служби, навчально-виховні заклади в особі педагогічних працівників та психологів.

Окреслюючи напрями психологічної допомоги членам неповних сімей, звертаємо увагу на виявлення проблем кожної дитини, психодіагностику, корекційну роботу, допомогу батькам і дітям у встановленні правильних взаємовідносин. Розширення знань дітей та батьків про правила формування знань, про правила формування здорового способу життя, навчання засобів захисту від психологічних і соціальних стресів, контроль за умовами життя дитини в сім'ї та школі, зниження емоційного напруження, оцінка індивідуально-психологічних особливостей і можливостей дитини та створення програми її розвитку, допомога у встановленні та налагодженні контактів батьків з дітьми, створення сприятливого мікроклімату у середовищі неповної сім'ї та інше.

Під час роботи з батьками з неповних сімей необхідні ще й такі напрями роботи, як: формування позитивного мислення, профілактика помилок у родинному вихованні та сімейних конфліктів, просвіта з прав сім'ї та дітей, корекція стосунків батьківсько-дитячих стосунків та її членів з мікросередовищем, допомога в адаптації членів сім'ї до розлучень та зустрічей, допомога в організації спілкування на відстані, організація груп взаємопідтримки, залучення дітей до культурно-дозвілдової діяльності та інше.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Узагальнюючи результати теоретичного дослідження, зазначаємо, що неповна сім'я – це категорія сімей, в якій неповнолітня (ні) дитина (діти) проживає з одним із батьків, який несе за неї повну відповідальність. Основними проблемами неповної сім'ї є проблеми родинного дискомфорту дитини, через що розвиваються комплекси різного характеру, відсутня внутрішня гармонія, що врешті-решт призводить до психологічних порушень. Діти із неповних сімей страждають через дефіцит уваги та належної комунікації, матеріальну скруту та соціальну незахищеність, через неможливість формування повноцінної ставово-рольової ідентифікації.

Більшість уваги завжди приділяється проблемам дітей, а стосунки між подружжям відсуваються на другорядний план. В процесі планування роботи з такими сім'ями важливим є аналіз кожної ситуації,

починаючи від встановлення причини виникнення неповної сім'ї, закінчуючи індивідуальним підходом до кожного члена із зазначеної категорії.

У цьому аспекті особливої уваги потребує практична підготовка психологів до роботи з неповними сім'ями. Саме в сучасних умовах, коли від компетентності та ініціативи психолога, його вміння організувати практичну діяльність залежить успіх справи, має значення рівень підготовки психолога, рівень його готовності до роботи із неповними сім'ями, адже надання психологічної допомоги членам неповних сімей потребує глибоких знань специфіки сімейної проблематики та ефективного володіння прийомками і засобами психологічної роботи. Перспективою подальшого дослідження цієї теми ми вбачаємо всебічне вивчення проблеми готовності майбутніх психологів до зазначеної проблеми, а також уточнення сутності та компонентів готовності майбутніх психологів до роботи з неповними сім'ями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 96 с.
2. Венгер Г.С. Феномен дистантної сім'ї. Український науковий журнал «Освіта регіону». № 2. 2013. С. 195–196.
3. Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. 240 с.
4. Гущина Т.Ю. Формирование готовности у будущих педагогов к работе с неполными семьями. Белгород. 1997. 261 с.
5. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 Соціальна педагогіка. К., 2007. 21с.
6. Дружинин В.Н. Психология семьи. Екатеринбург: Деловая книга, 2000. 29 с.
7. Зубкова Т.С. Неполные семьи. Организация и содержание работы по социальной защите женщин, детей и семей: учеб. пособ. для студ. М., 2003. С. 75–80.
8. Комар Т.В. Виховання дітей у дистантних сім'ях як психолого-педагогічна проблема. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №13. 2017. 36 с.
9. Максимович О.М. Особливості виховання дітей із розлучених сімей: навч.-метод. посіб. О.М. Максимович, В.Г. Постовий; Держ. центр соц. служб для молоді М-ва України у справах сім'ї, дітей та молоді, Ін-т пробл. виховання АПН України. К.: ДЦССМ, 2004. 140 с. Бібліогр.: с. 122–138. ISBN 966 -7815-52-8
10. Матейчик З. Некоторые психологические проблемы воспитания детей в неполной семье / перевод с чеш. Л. Н. Хваталовой; общ. ред. Н. М. Ершовой / Воспитание детей в неполной семье. М.: Прогресс, 1980. С.70–98

11. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник. І.М. Трубавіна. К.: ДЦССМ, 2003. 132 с.

12. Суятинова К. Особливості впливу неповної сім'ї на соціалізацію дитини дошкільного віку. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 47, 2013. С. 194–199.

13. Шульга А.В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з батьками молодших шко-

лярів з неповних сімей / Дис. к. пед. н.: 13.00.04. Чернівці: Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича, 2017. 171 с.

14. Целуйко В.М. Вы и ваши дети. Психология семьи. Ростов н/Д.: «Феникс», 2004. 448с.

15. Юрченко І.В. Функціонально неповна сім'я: характерні риси та проблеми. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: ВЦВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 2. С. 207–216.

УДК 376.018.32.011.3-051:159.944

ПОЗИТИВНЕ МИСЛЕННЯ ЯК КОПІНГ-РЕСУРС ВЧИТЕЛІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Погрібна А.О., к. психол. н.,
викладач кафедри прикладної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті представлено теоретичні та практичні аспекти проблеми позитивного мислення у вчителів шкіл-інтернатів для дітей із вадами інтелекту. Визначено, що позитивне мислення є одним із базисних копінг-ресурсів, здатних попереджати виникнення та основні прояви емоційного вигорання. Розроблено та доведено ефективність семінару-тренінгу з формування навички позитивного мислення у вчителів шкіл-інтернатів для дітей із вадами інтелекту.

Ключові слова: позитивне мислення, копінг-ресурси, емоційне вигорання, стрес, педагогічна діяльність.

В статье представлены теоретические и практические аспекты проблемы позитивного мышления у учителей школ-интернатов для детей с нарушениями интеллекта. Определено, что позитивное мышление является одним из базисных копинг-ресурсов, способных предупреждать возникновение и основные проявления эмоционального выгорания. Разработан семинар-тренинг по формированию навыка позитивного мышления у учителей школ-интернатов для детей с нарушениями интеллекта, и доказана его эффективность.

Ключевые слова: позитивное мышление, копинг-ресурсы, эмоциональное выгорание, стресс, педагогическая деятельность.

Pogribna A.A. POSITIVE THINKING AS A COPING-RESOURCE OF TEACHERS OF SCHOOL-BOARDING SCHOOLS FOR CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The article presents theoretical and practical aspects of the problem of positive thinking among teachers of boarding schools for children with intellectual disabilities. It is determined that positive thinking is one of the basic coping resources that can prevent the emergence and the main manifestations of emotional burnout. A seminar-training on the formation of the skill of positive thinking among teachers of boarding schools for children with intellectual disabilities was developed and its effectiveness was proved.

Key words: positive thinking, coping resources, emotional burnout, stress, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Особистість педагога завжди розглядалася в освіті як один із провідних чинників, що забезпечують її якість. Процеси, характерні для сьогоdnішнього стану вітчизняної освіти, ще більше актуалізували звернення психолого-педагогічних наук до особистості і діяльності педагога, його професійної компетентності. Професійно-педагогічна діяльність учителів шкіл-інтернатів для дітей із вадами інтелекту характеризується багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами, що зумовлюють її стресогенність: висока навантаженість на нервову систему педагога; невизначеність чіткого

змісту корекції; необхідність працювати з неблагополучними сім'ями; незначна зацікавленість влади, батьків щодо проблем дітей із психофізичними вадами розвитку; невисока заробітна платня; недостатнє навчально-методичне забезпечення спеціальних закладів освіти; певна їхня ізоляваність та т.п. [3] Виконання професійних обов'язків в умовах хронічного стресу потребує від фахівця високофункціональної захисно-копінгової поведінки, в структурі якої копінг-ресурсам відводиться ключова позиція. Важливим копінг-ресурсом для учителів шкіл-інтернатів для дітей із вадами інтелекту виступає позитивне мислення,